УДК 378.046-21

Кузьменко Ю. В., Варварецька Г. А.*

ПІДГОТОВКА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ФАХІВЦІВ ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто проблему підготовки науково-педагогічних фахівців як важливого чинника інноваційного розвитку вищої освіти в Україні. Названо коло вітчизняних та зарубіжних науковців, що займалися дослідженнями в цьому напрямі. З'ясовано, що освітній потенціал є самостійним об'єктом інновацій, а його нарощення повинне стати однією з кінцевих цілей реалізації переходу на інноваційну модель ринкової економіки. Доведено, що стратегічне управління розвитком освіти і науки повинно відбуватися на рівні держави, а в управлінській логіці має бути стратегічним напрямом управління людським капіталом. Наведено дані рейтингу топ-університетів світу «QS World University Rankings® 2015/16» статусу українських навчальних закладів вищої освіти, його показниками виступали: академічна репутація, репутація в роботодавців, співвідношення студентів і викладачів, кількість публікацій на одного викладача, частка іноземних викладачів і частка іноземних студентів. Надано рейтинг українських закладів освіти, що увійшли до вищезазначеного рейтингу. Виокремлено негативні тенденції, що спричинили зниження конкурентоздатності освіти випускників українських закладів вищої освіти на внутрішньому й світовому ринках праці. Надано функціонально-економічний та освітній поділ людського капіталу на території України та охарактеризовано зовнішні та внутрішні міграційні процеси висококваліфікованої робочої сили, розкрито наслідки цих явищ для освітнього потенціалу нашої держави. Висвітлено також проблеми, що виникають унаслідок неналежної політики держави, відсутності стратегічного мислення на державному рівні щодо захищення освітнього капіталу науково-педагогічних кадрів в нашій країні. Окреслено перспективні шляхи нарощення освітнього рівня науково-педагогічних працівників у сучасних реаліях.

Ключові слова: підготовка, науковий персонал, педагогічні кадри, формування освітньої складової фахівців, галузь освіти, розвиток освіти, державна політика, рейтинг статусу українських вишів.

Широке коло науковців сьогодні говорить про те, що світ переживає тривалу економічну, культурну та освітню кризу. Науковці розглядають цю кризу як ознаку «початку переходу до нової фази технологічного та соціально-економічного устрою… Зрозуміло, що в умовах вищезазначеної невизначеності класичні інструменти стратегування (стратегічного планування й менеджменту) не працюють» [3]. У той же час потреба в стратегічному мисленні на державному рівні в такі перехідні моменти є вкрай важливою й необхідною. На сьогодні Україна, як ніколи, повинна активізувати свої зусилля в руслі нарощення освітнього потенціалу. Це ресурс є стратегічним, а перспективи його розвитку – надзвичайно важливе завдання для подальшого інноваційного розвитку нашої країни.

Освітній потенціал є самостійним об'єктом інновацій, його нарощення повинно стати однією з пріоритетних цілей реалізації переходу на інноваційну модель ринкової економіки. У цьому контексті питання підготовки науково-педагогічних фахівців є актуальним для сучасної педагогічної теорії і практики.

Проблема підготовки науково-педагогічних працівників має багато невирішених аспектів, хоча вона завжди перебувала в полі зору таких науковців, як-от: В. Андрущенко, В. Бакуменко, К. Ващенко, Л. Губерський, Н. Демедишин, М. Євтух, С. Загороднюк, С. Калашнікова, Ю. Ковбасюк, В. Луговий, М. Набок, М. Панчук, Г. Пустовіт, А. Рачинський, І. Регейло, В. Сидоренко, Н. Слюсаренко, Ю. Сурмін, В. Трощинський, О. Чалий, М. Шкіль та ін.

*© *Кузьменко Ю. В., Варварецька Г. А.*

Мета статті – розглянути підготовку науково-педагогічних фахівців як чинника інноваційного розвитку України початку XXI століття.

У кінці XX століття, на думку В. Пекаря і Є. Пєстєрнікова, «в управлінській логіці стратегічне управління людським капіталом складається з кількох базових компонентів: «виробництво людини», тобто підтримка процесів народження та зміцнення здоров'я; збереження продуктивності людини, тобто її працездатності, фізичного та психічного здоров'я; розвиток та підтримка продуктивних здатностей людини: виховання, навчання, формування ініціативності, активності, у тому числі підприємницької, творчої» [3]. Зрозуміло, що одним із основних суб'єктів стратегічного управління людським ресурсом, зокрема й освітньої складової, виступає освіта і наука, тому питання розробки освітньої і наукової стратегії в контексті європейської інтеграції України – необхідна умова інноваційного розвитку нашої держави.

Одним зі шляхів реалізації цього завдання є інтеграція української системи освіти у світовий освітній простір. У цьому напрямі за часів незалежності було зроблено певні кроки, зокрема переосмислення концептуальних засад підготовки науково-педагогічних фахівців та її включення до освітніх рівнів відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти (1997 р.), Болонської декларації (1999 р.) і Лісабонської стратегії (2000 р.). З 2005 року зміни в підготовці науково-педагогічних фахівців були пов'язані, насамперед, з євроінтеграційними процесами. 19 травня 2005 року Україна офіційно приєдналася до «Болонського процесу», що мало на меті створення єдиного європейського простору вищої освіти [1]. Великі надії українське суспільство покладало на створення спільної зони європейської вищої освіти. Підписання цього документу надавало можливість здійснити структурні перетворення вищої освіти за узгодженою системою критеріїв, стандартів і характеристик, що стало певним проривом в освітній галузі України. Проте вцілому низку проблем підготовки кваліфікованих працівників Болонський процес не вирішив. Серед них – питання формування освітньої складової педагогічних фахівців, якісна підготовка компетентних високопрофесійних спеціалістів у закладах освіти України.

На жаль, рівень освіти випускників українських закладів вищої освіти не є високим і конкурентоздатним ні на внутрішньому, ні на зовнішньому ринках праці. За даними рейтингу топ-університетів світу «QS World University Rankings® 2015/16» британської компанії Quacquarelli Symonds, у топ-500 увійшло лише два українські виші: Київський національний університет ім. Шевченка (позиція 421-430) і Харківський національний університет ім. Каразіна (позиція 491-500) [4]. Як бачимо, серед них немає педагогічних університетів.

Під час складання цього рейтингу для оцінки глобальної репутації навчальних закладів використовувалося шість показників: академічна репутація, репутація в роботодавців, співвідношення студентів і викладачів, кількість публікацій на одного викладача, частка іноземних викладачів і частка іноземних студентів.

Цей рейтинг показує недостатню підготовку випускників педуніверситетів з наведених показників. Особливо значне відставання є в знанні іноземних мов як професорсько-викладацького складу, так і студентів. Окрім того, орієнтація вузів, насамперед, на навчання знижує рівень наукової роботи викладачів і залучення до неї студентів. На жаль, умови для наукової і дослідницької роботи викладачів у більшості навчальних закладів майже не створені. Дуже мало приділяється уваги науковій роботі студентів: участі в»наукових конкурсах, науково-практичних конференціях, круглих столах, написанні тез і статей, проведенні різноманітних експериментів та ін. У більшості закладів вищої освіти студенти майже не проводять наукових досліджень й не пишуть наукові статті – їх цьому ніхто не вчить.

Репутація наших закладів вищої освіти у зв'язку із низькою якістю підготовки спеціалістів знаходиться не на задовільному рівні, а звідси – привабливість до отримання освіти іноземними та вітчизняними абітурієнтами в переважної більшості

педагогічних вишів досить низька.

Цього року до рейтингу потрапило 800 закладів вищої освіти з 82 країн, зокрема було включено 6 вишів України. Окрім раніше названих, це НТУ «Київський політехнічний інститут» (позиція 601-650), Донецький національний університет (позиція 701+), НТУ «Харківський політехнічний інститут» (позиція 701+) і Сумський державний університет (позиція 701+). Тобто, по суті, із великої кількості ВНЗ в Україні світове визнання мають шість, і лише два відповідають світовому рівню підготовки кваліфікованої робочої сили. Серед лідерів у своїй більшості – заклади вищої освіти США (табл. 1).

Таблиця 1

Топ-10 університетів світу 2015/16 н.р. (згідно з QS World University Rankings®)

Рейтинг 2015/16	Університет	Країна
1	Massachusetts Institute of Technology (MIT)	США
2	Harvard University	США
3=	University of Cambridge	Великобританія
3=	Stanford University	США
5	California Institute of Technology (Caltech)	США
6	University of Oxford	Великобританія
7	University College London (UCL)	Великобританія
8	Imperial College London	Великобританія
9	ETH Zurich (Swiss Federal Institute of Technology)	Швейцария
10	University of Chicago	США
421-430	Київський національний університет ім. Шевченка	Україна
491-500	Харківський національний університет ім. Каразіна	Україна

Педагогічні виші в таблиці 1 не вказано, що ще раз підтверджує незадовільну якість підготовки учительських кадрів у закладах вищої освіти України.

Серед негативних тенденцій, що спричинили зниження конкурентоздатності освіти випускників українських закладів вищої освіти в останні десятиліття XXI ст., треба назвати такі:

– відсутність чіткого державного стратегічного управління розвитком світи і науки;

– постійне зниження видатків на науку і освіту. Зокрема, станом на 2011 р. фінансування науки знизилося до рівня 0,29 % ВВП, а це – показник слаборозвинених держав;

– Україна найшвидше серед пострадянських країн (за винятком Середньої Азії) втратила надбання радянської системи освіти, і це попри значні темпи економічного зростання протягом багатьох років;

– недостатня матеріально-технічна база навчальних закладів. Низький рівень фінансування зумовив відставання українських закладів вищої освіти за забезпеченням новітньою комп'ютерною, мультимедійною та іншою технікою, науковими приладами, матеріалами, навчально-методичною літературою від навчальних закладів розвинутих країн приблизно на 15 років;

– обмежений доступ до новітньої наукової інформації. Вітчизняні науковці мають доступ до обладнання та інформації в 100 разів менший, ніж їхні західні колеги, а доступом до найповнішої інформації володіє лише 1 % фахівців;

– »відтік розумів» із освітньої та наукової галузі;

– пенсійні реформи, що призвели до ситуації, коли наукова еліта (кандидати та доктори наук) масово стали залишати заклади вищої освіти та йти на пенсію без права займатися освітньою діяльністю;

– зниження іміджу професій педагога та наукового працівника;

– низький рівень інвестицій бізнесу в освітній простір України з метою підготовки високоосвічених фахівців;

– незадовільний рівень знань іноземної мови, що унеможливлює навчання за договорами співпраці закладів вищої освіти України з вишами інших країн (за обміном, отримання другого диплому та ін.) [2; 3].

Ці недоліки притаманні й педагогічним вишам, навіть у більшій мірі, ніж іншим. З цією метою треба активізувати роботу на всіх рівнях: від державного до особистісного. По суті, вирішення окресленого кола проблем потребує комплексного підходу, системної співпраці органів влади, роботодавців, соціальних партнерів, вишів, викладачів закладів вищої освіти та самих студентів.

Реалії сьогодення засвідчують, що освітня галузь України поки не в змозі вирішити всі перераховані проблеми, тому майже незмінним залишається питання нарощення освітнього рівня науково-педагогічних фахівців. Це призводить до значних проблем в різних галузях суспільства:

– високий рівень міграції вчених і кваліфікованих педагогів за кордон в країни, де кращі можливості для самореалізації й капіталізації особистістю власної професійної підготовки;

– внутрішній відтік кваліфікованих науковців і вчителів в комерційні структури, оскільки рівень заробітної плати там вищий. Процес деградації науки може стати незворотнім, якщо втрати найперспективніших молодих спеціалістів будуть складати 10-15 %;

– посилення міграції всередині країни відповідно до рівня індустріального розвитку регіону. Міста, що здатні запропонувати роботу та вищу якість життя, розвиваються більш прискореними темпами, у них збільшується кількість населення, і, відповідно, підвищується кількість людей з більш якісною освітою. В інших містах розвиток уповільнюється, або вони зовсім зникають з мапи України. Наприклад, зарплата вчителя в Києві значно вища, ніж в інших регіонах нашої держави; зарплата професорсько-викладацького складу частини вузів у декілька разів перевищує зарплати в педагогічних закладах вищої освіти;

– диспропорційний перерозподіл людей з якісною освітою. Прибувають іммігранти зі значно нижчим рівнем освіти, а з більш високим виїжджають до розвинутих країн чи регіонів;

– дисбаланс між основним, природним, фінансовим капіталом країни та рівнем підготовки вчених і кваліфікованих педагогів на макрорівні. У вимірі національної безпеки поглиблення цього дисбалансу може призвести до кризової ситуації, що буде пов'язано із низьким рівнем підготовки працівників для різних галузей. Через це Україна не зможе ефективно використати наявний основний капітал та природні ресурси задля інноваційного розвитку країни й перетвориться на сировинний додаток інших країн.

На сьогодні склався такий функціонально-економічний та освітній поділ людського капіталу на території України: на сході сконцентровано робітничий клас і його підготовка в закладах освіти, на заході та в місті Києві – креативний клас та сектор малого та середнього бізнесу зі значним науково-педагогічним потенціалом, на півдні»зосереджений сектор сервісної економіки (туризм, відпочинок, логістика, торгівля), і в певній мірі передбачено підготовку фахівців цієї галузі. Така ситуація підсилює відцентрові процеси, що нарощує проблему розвитку освітніх закладів, які б були здатні до підготовки компетентних педагогічних працівників на світовому рівні.

З метою підготовки кваліфікованих кадрів необхідне значне посилення якості

підготовки педагогів та наукових працівників, тому треба звернути увагу на міжнародні вимоги до підготовки цієї категорії фахівців з метою значного покращення підготовки педагогів та виходу на міжнародний рівень. Для цього необхідно приділити увагу розвитку науки в закладах вищої освіти, розширенню міжнародної співпраці на рівні держави, окремих вишів, кафедр, викладачів і студентів. Упровадження таких підходів буде стимулом для більш ефективної роботи з підготовки кваліфікованих спеціалістів, у тому числі й у галузі освіти і науки.

Отже, відсутність стратегічного управління розвитком науки і освіти на рівні держави призводить до поглиблення не лише освітньої кризи, а й соціально-політичної, тому під час розробки освітньої і наукової стратегії в контексті європейської інтеграції треба враховувати специфіку формування освітньої складової педагогічних фахівців як одного з основних чинників інноваційного розвитку України.

Перспективним напрямом подальших досліджень є висвітлення екстраполяції світового конструктивного досвіду формування освітньої складової фахівців педагогічної галузі в національний освітній простір.

Література:

1. Болонський процес. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki
2. Бойко О. Д. Історія України: посібник. К., 2004. 656 с.
3. Пекар В., Пєстєрніков Є. Людський капітал України 2025. *Підсумки форсайту*. URL: http://wikicitynomica.org/future/lyudskiy-kapital-ukraini-2025-pidsumki-forsaytu.html
4. QS World University Rankings® 2015/16. URL: http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2015#sorting=rank+region=+country=+faculty=+stars=false+search

Kuzmenko Iu. V., Varvaretska G. A.

TRAINING OF SCIENTIFIC-PEDAGOGIC SPECIALISTS AS A FACTOR OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE AT THE BEGINNING

In the given article the problem of training of scientific-pedagogical specialists as a factor of innovative development of Ukraine is covered. It is settled that the scientific potential is an independent object of innovations, its growth has to become one of the finite aims of realization of the overpass to the innovative model of market economy. It is proved that the strategic managing of the educational and scientific development take place in terms of the country. It is underlined that the rising of the quality level of professional education is an essential demand of the Ukraine's innovative development. The data of world top-universities rating «QS World University Rankings® 2015/16»«concerning the status of Ukrainian highest educational establishments are given and it is underlined that unfortunately the favour to gain education at the most part of Ukrainian pedagogic universities by foreigners and native graduates is quite low. Negative tendencies that caused the reduction of the Ukrainian graduates' educational competitiveness at the native and global labor market are emphasized. It is underlined that the absence of the solution of the problem of building-up the proficient training of qualified specialists causes great problems in social and economic spheres. It is given functional-economical division of human's capital at the territory of Ukraine. Problematic aspects and ways of building-up the educational level of scientific-pedagogical workers are described. The reliance is revealed: the absence of the strategic management of scientific and educational development leads to the extension of educational and social-political crisis. The importance of educational and scientific elaboration in the context of Ukrainian integration to Europe is underlined.

Key words: preparation, training of scientific and pedagogical specialists, the formation of the specialists' educational component, the development of education, state policy, rating of the status of Ukrainian universities.»

Дата надходження статті: «19» вересня 2018 р.